
A MOLDVAI MAGYARSÁG
KUTATÁSA
A 21. SZÁZADBAN

Tanulmányok Domokos Pál Péter tiszteletére

SZERKESZTETTE
IANCU LAURA

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET
(ELKH) 2021

A kiadvány megjelenését az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat támogatta.

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Kiadja:
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Néprajztudományi Intézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
<https://abtk.hu>

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Néprajztudományi
Intézet**

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Néprajztudományi Intézet (ELKH), 2021

© Fodor Katalin, Halász Péter, Iancu Laura, Jávor-Szelid Veronika,
Kővári Réka, Makkai Béla, Medgyesy S. Norbert,
Mirk Szidónia-Kata, Pávai István, Péntek János, Pozsony Ferenc,
Seres Attila, Tánczos Vilmos, Vargha Fruzsina Sára, 2021

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió-
és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Köszönet Domokos Pál Péter örököseinek,
Albertné Révay Ritának

ISBN 978-615-6014-35-1

A kiadásért felel: a Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója
Borító: Szabó-Zsombók Magdolna
Tördelés és nyomdai munkálatok: Croatica Nonprofit Kft.

TARTALOM

IANCU LAURA / Előszó	7
HALÁSZ PÉTER / Édes hazánknak akartunk szolgálni. Domokos Pál Péter és Kájoni János	11
SERES ATTILA / Egy bukovinai székely „misszionárius” a moldvai csángók között. Péter Gergely kántortanító portréja a levéltári források és a családi emlékezet tükrében	18
TÁNCZOS VILMOS / Kájoni-örökség és 20. századi moldvai történelem. Andor János (1914–2002) bogdánfalvi búcsúvezető példája ..	50
KŐVÁRI RÉKA / Népénekek Domokos Pál Péter csángó népzenei gyűjtéseiben	83
MEDGYESY S. NORBERT / A lészpedi népi betlehemes játék – Jáki Sándor Teodóz gyűjtése (szöveg- és dallamkiadás, elemzés)	96
IANCU LAURA / Domokos Pál Péter Boldog Oláh Jeremiással kapcsolatos kutatásai	123
MAKKAI BÉLA / A nemzetpolitika „kelletlen” alanyai, a csángók (1867–1918)	134
PÉNTEK JÁNOS / Az identitás összekapcsolódó és szétbomló kötélékei	155
PÁVAI ISTVÁN / Anyanyelv, hitélet, szokás, népzene Szászkúton	169
VARGHA FRUZZSINA SÁRA / Tánczos Vilmos moldvai gyűjtésének nyelvészeti feldolgozása	190
JÁVOR-SZELID VERONIKA / Szerelem és szentség. A magyar népköltészet és népművészet kognitív nyelvészeti megközelítésben	203

TARTALOM

MIRK SZIDÓNIA-KATA / Kis csíki határőrök. Adalékok a csíkszeredai római katolikus gimnázium néprajzi szakköreinek történetéhez	235
FODOR KATALIN / Egyetemistákkal Moldvában	243
POZSONY FERENC / A csángó tárgyi kultúra kutatása és múzeumi reprezentációja	254
KÉPMELLÉKLET	265

MEDGYESY S. NORBERT

A LÉSZPEDI NÉPI BETLEHEMES JÁTÉK –
JÁKI SÁNDOR TEODÓZ GYŰJTÉSE

(Szöveg- és dallamkiadás, elemzés)

JÁKI SÁNDOR TEODÓZ
CSÁNGÓFÖLDI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

A moldvai csángók a magyarság legkeletibb és egyben legelfelejtettebb népcsoportja, akik mintegy háromszázezren a Keleti-Kárpátok keleti lejtőjén, a Tatros, a Tázló, a Beszterce és a Szeret folyók völgyében élnek a 13. század óta. Mindannyian római katolikus vallásúak. Ez a felekezet tartotta meg identitásukat az ortodox románok tengerében. Jelenleg mintegy negyven–hetvenezren beszélnek magyar anyanyelvüket. Népzenei felfedezőjük, egyben első apostoluk Domokos Pál Péter (1901–1992) zenetörténész, népzenekutató volt. A Győrött született Jáki Sándor Teodóz (1929–2013) bencés szerzetespap és gimnáziumi ének-zene-tanár, 1969 és 1991 között a győri székesegyház, 1956 és 2007 között a győri Szent Ignác Bencés Templom karnagya, 1967 és 1991 között a budapesti kántorképző tanfolyam, mindezek mellett 1968 és 1991 között a győri Hittudományi Főiskola Musica Sacra-tanára az 1970-es évek elejétől szenvedélyesen gyűjtötte a népénekeket, mint a megélt (népi) vallásosság elengedhetetlen műfaját. Az egyházzeneész Jáki Teodóz mentorának, tanácsadójának és atyai jó barátjának tekintette Domokos Pál Pétert, aki *A moldvai magyarság* című könyvében „Theodosiusnak, édes testvéremnek” dedikációval tisztelte meg a győri bencés tanárt.

Jáki Teodóz első alkalommal 1978 augusztusában járt Moldvában. A csángókkal való találkozást élete egyik legnagyobb fordulópontjának tekintette, 34 esztendő alatt összesen 111 alkalommal látogatta meg őket. Élete végéig szíve mélyéből szerette, istápolta ezt az árva népcsoportot; egyben tanulta és csodálta buzgó katolikus vallásosságukat, archaikus nyelvjárásukat, gyönyörűen zengő és közösségi éneklés során is gazdagon díszített népénekeiket. Egyszer azt mondta énekórán: „Ha kell, az életemet is odaadnám értük.” Moldvában tilos volt anyanyelven misézni és gyóntatni. Teodóz atya a románul nem tudó idős korosztály körében sorsdöntő pillanatokban gyóntató munkát végzett, és néhány alkalommal magyar nyelvű mise keretében is szólhatott övéihez. Teodóz atya különös gondot fordított arra, hogy a katolikus csángókat eljuttassa Mária-kegyhelyekre és marandó vallási élményeket adjon nekik. Ezek közé tartozott a pápalátogatás, a fu-

tásfalvi Sarlós Boldogasszony- (július 2.) és a kacsikai Nagyboldogasszony-búcsú (augusztus 15.).

Szent II. János Pál pápa első alkalommal 1991. augusztus 16–20. között látogatott Magyarországra. Teodóz atya 1000 moldvai csángó zarándok előtt mutatott be szentmisét az Esztergomi és a pesti Szent István Bazilikában, továbbá a gellérthegyi Sziklakápolnában. A legkeletibb magyaroknak máig felejthetetlen élményt jelentett ez az öt nap: „otthagytuk a szíüvünket!” – vallották. A győri pápai misén, 1996. szeptember 7-én ugyancsak a csángó keresztlját vezette a páter.

A jászvásári (Iași) püspökség 1992-től évente egy alkalommal, augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén magyar nyelvű misét engedélyez a csángómagyaroknak a bukovinai Kácsika (Cacica) kegyhelyen. Kezdetől fogva Teodóz atya a szentmise énekvezetőjeként tevékenykedett, majd pedig (2012-ig) a főcelebránsa és a szónoka volt e jeles alkalomnak. Minden lehetséges alkalommal és helyszínen, így Kácsikán is a saját szöveg- és dallamváltozatban zengett népénekkincsüket (pl. *Angyaloknak Királynéja, tiszta Szűz...*, *Úrangyala, csángóföldi Boldogasszony Anyánk...*, *Ó, Szent István, dicsértessél...*, *Aranymiatyánk*) tanította újra a csángómagyaroknak. Az összes útján mindenkit Jézus Szíve engesztelésére és a Szűzanya szeretetére buzdított, ezért szívesen osztogatta a világító rózsaüzéket.

Teodóz atya *erőst* kutatta Moldvában a magyar védőszentek tiszteletére szentelt templomokat. Így fedezte fel 1997-ben Vizantea községben az egykori Szent László-szentélyt; Szöllőhegyen, Kickófalva-Teckányban és Szépvízen pedig az egykori Szent István király-templomot. Moldvában egyedül Pusztinán maradtott patrónusul az első magyar király.

Teodóz atya 1981 és 1982 augusztusában találkozott a trunki születésű Dr. Benedek Márton ónfalvi (Onești) főorvossal, akit a görögkatolikus Alexandru Todea püspök 1980. szeptember 14-én Szaláncfürdőn titokban szentelt pappá. Az 55 esztendő „trunki csodadoktor” 1986. július 31-én vértanúhalált halt, és boldoggá avatása folyamatban van. A trunki házában lévő kútból egy évig rózsaüzletű, gyógyító víz folyt.

A csángó népénekkincs fennmaradása érdekében a döntő fordulat Győr-Révfaluban történt 1988-ban: a pusztinai Nyisztor Mihályné László Ilona énekes csángómagyar népénekeket és népdalokat hallott Teodóz atya felfedezettje, a szintén győri Verebics Ibolya Pavarotti-díjas operaénekes, az akkor győri bencés diák Szelid Zsolt és húga, a Schola-előénekes Szelid Veronika előadásában. Nyisztor Ilona ennek hatására döbbsent rá igazi hivatására: Szülőfalujától, Pusztinától közel ezer kilométerre hallotta ősei énekes fohászait, amíg ő „csak” az operaáriákat ismerte. Előénekes édesanyjánál, László Józsefné Kis Erzsébetnél (1935–2012) elkezdte gyűjteni népcsoportja és faluja zenei kincseit, amelyeket azóta is tanít a csángómagyar gyermekek sokaságának, és anyanyelvükön énekelte őket a csík-

somlyói és a kácsikai búcsún, folyamatosan megnyert helyi és országos népzenei és honismereti versenyeken. Teodóz atya László Józsefnétől gyűjtötte Pusztinában, 1996-ban a *Boldogasszony Anyánk* ősi himnuszunk változatát a *Moldováról, édes hazánkról, ne felejtkezzél csángómagyarokról!* refrénnel.¹

Benda Kálmán történész professzor halála (1994. március 13.) után Jáki Teodózt választották a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület elnökévé, amelyet Halász Péter néprajzkutató titkárral együtt haláláig vezetett.²

Tanulságos élményeit a *Csángókról, igaz tudósítások* című könyvben írta meg, amely 2002-től kezdve 6 kiadást ért meg.³ Énekhangja és szóbeli tanítása a 75. születésnapjára kiadott *Jáki Teodóz énekel és tanít* című CD-ről hallható.⁴ Többnyire a Dunántúl és a Palócföld hagyományára kiterjedő gyűjtéseiből jelent meg posztumusz a „*Kelj fel, keresztény lélek*” *Népénekek, imák Jáki Teodóz gyűjtéséből* címmel egy 21 tételes CD-ROM, amelyen a híres klézsei előénekes, Lőrincz Györgyné Hodorog Luca (1920–1990) halottvirrasztója is hallható, amelyet csángó asszonyok vezettek Jászberényben.⁵

A LÉSZPEDI BETLEHEMI SZOLGÁLAT

Jáki páter elsősorban lelkipásztori munkát végzett Moldvában. Élménybeszámolói között mindig nagy örömmel emlegette, hogy Lészpeden betlehemi szolgálatot gyűjtött. Lantosné Imre Mária néprajzkutatónak Győrből 1992. október 13-án írt levelében a tervezett legközelebbi moldvai útjának egyik céljáról így ír a csángók bencés apostola: „szeretném megkapni a »betlehemi szolgálatot« tőlük, melyben már 1981-ben gyönyörködhettem Lészpeden...”⁶ A betlehemes játék felvételéről vagy helyszíni lejegyzéséről nem ismertek az adatok. Viszont Németh Gyula mérnök szervezésében Lészpedről egy csoport érkezett 1993 adventjén a Kisalföldre, hogy előadja betlehemes játékaikat. Az első előadást a csallóközi Nagymegyer (Velký Meder, Szlovákia) templomában tartották 1993. december 20-án és másnap Győrött, a Szentlélek Templomban láthattunk egy lélekemelő előadást. Mindkét bemutatót Jáki Sándor Teodóz vezette be és előtte a pusztinai Nyisztor Ilona népdalénekes énekelt karácsonyi és Mária-énekeket, valamint al-

¹ Kiadta: Jáki 1997/1998. 15–18.

² Jáki Sándor Teodóz életéről: Jakab 2003/2004. 279–300.; Medgyesy S. 2014. 312–368.

³ Jáki 2002.; 2007.

⁴ Jáki 2004.

⁵ Jáki 2017. (CD-ROM)

⁶ Lantosné Imre 2014. 139. (Teljes dolgozat: 137–144.)

tatódalokat. A betlehemi szolgálat szereplőinek nevei már nem ismertek. Emlékeim szerint Szent József szerepét a lézpedi Zöld János, az Angyal szerepét fia, a tisztán, bátran és érthetően éneklő Zöld Benedek játszotta. Ugyanígy nem ismert e betlehemes játék összeállítójának, betanítójának és forrásainak neve sem.

Édesanyám, a győri Horváth Brigitta építész, műszaki ellenőr kézi videokamerával felvételt készített az említett két (nagymegyeri és győri) előadásról 1993. december 20–21-én. A felvétellel technikai nehézségek adódtak, ennél fogva a pásztorok szövege még lassított formában is nehezen érthető. Az alábbi szöveg- és dallamkiadás e videófelvétel alapján készült. Az énekek szövegében az aláhúzás a hajlításokat jelöli, a rendezői utasításokat kurziváltuk.

Szereplők (9 fő):

Szűz Mária (*kék és fehér ruhában*)

Szent József (*barna ruhában*)

Angyal (*ministránsruhában*)

Király (*koronával és palástban*)

Királyszolga (*katonaruhában, karddal és pajzsral szerepel*)

Öreg Pásztor (*szőrmében, bottal*)

Pásztor

Pásztor

Ifjú Pásztor

KIRÁLY (*Belép a színpad közepére és kiáltja, de nem recitálja:*)

Dicséretessék Jézus Krisztus a magas mennyekben, aki kegyelmeteket tartsa meg békességben!

Kívánom, tartsa meg végig életben, hogy vég nélkül élhessenek az egekben.

A nemes gazdának..., mert nem azért jöttünk, hogy komédiázzunk, hanem Krisztusról példát mutassunk.

Midőn Máriával, Józseffel házról házra jártak, az idő közeledett s kellett szülessen a Megváltó.

KÖZÖS ÉNEK:⁷

(*A versszakokat a férfiak éneklik, a refrént (Ó, én szerelmes Jézusom! ismételve) a lányok is.*)

⁷ A győri előadásban kezdő énekként szerepelt.

Parlando

Kelj föl kö - rös - tény lé - lék,
 A nagy Is - ten - re kér - lek,
 Te - kints bé a já - szoly - ba,
 Úr Jé - zus fek - szik ab - ba,
 Ó, én sze - rel - mes Jé - zu - som! T.f.

2. Nézd, mely kemény az ágya,
 Tiszta szerelmünk tárgya,
 Azért fekszik oly ágyon,
 Hogy mi szívünk gyulladjon,
 Ó, én szerelmes Jézusom! – Ó, én szerelmes Jézusom!
3. Szűzanyának szent teje,
 Úr Jézus eledede,
 Kínálja szívünket,
 Hogy űzze vétkeinket,
 Ó, én szerelmes Jézusom! – Ó, én szerelmes Jézusom!
4. Csókoljuk meg kezeit,
 Törölgesseük szemeit,
 Bűneinket sirassuk,
 Életünköt jobbítsuk,
 Ó, én szerelmes Jézusom! – Ó, én szerelmes Jézusom!

5. Hirdessük egész földnek
Nagy voltát e gyermeknek,
Legyünk kedves hajléki,
Szívünket adjuk néki,
Ó, én szerelmes Jézusom! – Ó, én szerelmes Jézusom!

6. Krisztus, örök fényesség,
Aki kis testben nagy fölség,
Mondja minden nemzetség,
Néked legyen dicsőség,
Ó, én szerelmes Jézusom! – Ó, én szerelmes Jézusom!

(József színpadra lép, kopog a botjával, majd szövege elején kissé recitál mi – ré hangokon.)

JÓZSEF:

Egészséggel gazda, nyisd meg az ajtód, ereszd bé megszükülte jóakaródat!
E világ urának éltető dajkáját, mert a nagy utazásban igen elfáradott és a hidegtől szinte meg nem halunk.

KIRÁLY:

Egy szolga van mostan az ajtónál, parancsolj, szolgám, nagy sietséggel nézd meg, ki lehet az ajtónál ilyen vágyó szívvel?

KIRÁLYSZOLGA:

Ki vagy? Mi vagy? Miféle ember vagy? Feleletet nekem erre adj!

JÓZSEF:

Tibériusz császár parancsolatából jöttünk Názáretből a beíratásra.
Hogyha befogadnál ezen éjszakára, hiszen megfizetne az egeknek Ura!

KIRÁLYSZOLGA:

Fölséges királyom! Oly embert találtam az ajtónál, nem hiszem, hogy a mi országunkból volna.

KIRÁLY:

Mi a tanácsod? Kérlek alássan!

KIRÁLYSZOLGA / KATONA:

Fölséges Királyom! Nekem az a tanácsom, ha befogadjuk ezen éjszakára, hidd meg azt király, hogy elvesz hatalmunk, és ebből a kis városból éppen kipirulunk.

KIRÁLY:

No, ha így van, szógám, zárd meg az ajtókat, és senkit be ne engedj!

KIRÁLYSZOLGA:

Mit, hogy befogadjalak? Abból ugyan nem kapsz!
A város utcáin kívül, ámbár, ha meg is fagysz!

SZENT JÓZSEF:

Kemény kősziklához hasonló nemzetség,
Még a pogányoknál is van engedelmesség,
Hát, hogy tenálad nincsen uradhoz kegyesség?
Hogy kirekesztessék nálad a szegénység.

KIRÁLYSZOLGA:

Hát jöjj, intézzék el!

(Mindnyájan éneklik, közben a pásztorok a színre lépnek és lefekszenek.)

Parlando

Csor - da - pász - to - rok,
Mi - dón Böt - le - hem - be
Csor - dát ő - ri - zé - nek
Éj - jel a me - ző - be,
Éj - jel a me - ző - be. T.f.

2. Isten angyalai
Jövének melléje,
És nagy félelemmel
Telik meg ők szűvik,
Telik meg ők szűvik.

SZENT JÓZSEF (*balján Szűz Máriával*):

Áldjon meg az Isten, fölséges Királyom!

KIRÁLY (*mellette a Királyszolga*):

Áldjon meg téged is, kívánom, barátom!

SZENT JÓZSEF:

Fölséges Királyom, engedj bé házadba ezen éjszakára,
Mert a nagy utazásban nagyon elfáradtunk,
És a hideg miatt, bizony, meg kell halnunk.

KIRÁLY:

Szerelmes barátom, be nem fogadhatlak,
Mert erre az éjszakára sok vendéget várok,
De van odakint a városon kívül egy istálló,
És oda szoktak szállni a jövevény szállók!

SZŰZ MÁRIA:

Ó, egeknek Ura, világ Megváltója,
Tekints le mennyből a te szent anyádra!
Mék⁸ Betlehembe, pajtába, kérlek, ne hagyj minket szomorúságba!

SZENT JÓZSEF:

Ne sírj, ne keseregj, szerelmes jegyesem,
Mert münköt sem hagy el a fölséges Isten,
Hanem menjünk ki ezen istállóba,
Inkább leszen részünk a szent imádságba.

⁸ Mék – megyek.

ANGYAL:

Gló - ri - a in ex - cel - sis De - o! (attaca:)

Menny - ből az an - gyal le - jött hoz - zá - tok,

Pász - to - rok, Pász - to - rok,

Hogy Bet - le - hem - be sí - et - ve men - ve

Lás - sí - tok. T.f.

2. Istennek Fia, aki született jászolyban, jászolyban,
II: Ő leszen néktek Üdvezítőtok valóban. :II

PÁSZTOR:

Jaj, jaj, kit hallék, kit láték?
Nekem az Isten angyala megjelenék?
Nem tudom, angyal-e, ördög-e aki incselkedék?
De hogy Jézus Krisztus megszületett, én ezt nem hihetem.

ANGYAL (*A Pásztorok előtt megállva énekel*):

Tempo giusto

Ne fél-je-tek, pász - to - rok, pász - to - rok, ö - rő - mőt hir - de - tek,

Mert ma nék - tek szü - le - tett, ki meg - jö - ven - dől - te - tett,

Egy Szűz - nek mé - hé - ből, szü - zen szült vé - ré - ből,

Meg - vál - tó Is - ten - tek, al - le - al - le - lu - ja! T.f.

2. Hogyha pedig a csodát, a csodát látni akarjátok,
Betlehembe menjeteK és ott leszen jeletek,
Fogtok ott jászolyba takarva pólyába
II: Kisdedet találni, alle-alleluja! :II

PÁSZTOR:

Nem tudunk aludni... Sokat ne aggódj!

KIS PÁSZTOR:

Én akkor nem töröm az eszemet, inkább leteszem a fejemet.

ANGYAL *(Nem énekel, csak felkiált, kezével intve szólítgatja a Pásztorokat):*

SerkenjeteK, pásztorok, kik nyáj mellett alusztok!
A Szent Szűztől Betlehembe, városon kül egy mezőbe,
A rettentő szegénységbe,
Megszületett Jézus Betlehembe.

ÖREG PÁSZTOR:

KeljeteK föl, Pásztorok! KeljeteK, megszületett Jézus Krisztus, ez a fény azt je-
lenti.

KIS PÁSZTOR:

Vüszök, vüszök!

*(A pásztorok elkészítik az ajándékaikat, felkelnek és körbejárnak az alábbi ének ritmu-
sára.)*

Tempo giusto

Pász - to - rok, kel - jünk fel,
 Ha - mar in - dul - junk el
 Bet - le - hem vá - ro - sá - ba,
 Ron - gyos is - tál - lócs - ká - ba,
 Si - jes - sünk, ne kés - sünk,
 Hogy még e - zen éj - jel o - da - ér - hes - sünk,
 Mi U - runk - nak tisz - te - le - tet te - hes - sünk! T.f.

2. Jézus, a szent kisded, mily szükségét szenved,
 Nincsen meleg szobája, sem ékes palotája,
 Szükségben, hidegben,
 Melegíti őt a barmok párája,
 Ó, isteni szeretetnek csodája!
3. Angyalok hirdetik, Messiás születik.
 Itt van jele fényének, helye születésének:
 Pajtában, pólában,
 Bé vagon ő takarva posztócskában,
 Áldott gyermek szenved már kis korában.

SZŰZ MÁRIA:

Ó, emberi nemzet, indulj vigasságra,
Mert eljött az Úr Jézus szegény szállásidra!
Tisztítsd ki házadat, vidd bé őket oda,
Hogy vigye lelkedet boldog mennyországba.

PÁSZTOROK *éneklik a Csordapásztorok... kezdetű népének folytatásaként (kottáját lásd fent):*

Menjünk csak el bé
Gyorsan a városba,
És ott megtaláljuk
Jézust a jászolyba,
Jézust a jászolyba.

MÁRIA *(énekli:)*

Serkenj fel, fiam,
Pásztorok eljöttek,
Szent angyalaidtól
Tehozzád küldettek,
Tehozzád küldettek.

KIRÁLY és KIRÁLYSZOLGA *énekli:*

(Az ének végére letérdelnek és kardjukat a földre téve a jászol előtt tisztelegnek.)

Ó, em - ber, gon - dol - koj - zál,
 Néz - zed sor - sát Jé - zu - sod - nak,
 Szál - lást nem ta - lál, he - lyet ma - gá - nak.
 É - gi ma - da - rak, er - de - i va - dak,
 La - kó - he - lye - ken nyu - gosz - nak szé - pen,
 De az Úr - is - ten - nek Fi - a
 Eb - be rop - pan - tott vá - ros - ba
 Szál - lást nem ta - lál,
 Kény - te - len kül - de - tik, Bar - mok kö - zé száll - nak,
 A - zért le - bo - ru - lunk, Tér - den áll - va ád - juk
 Szent ne - ve - det, Jé - zus, min - den ó - rán! T.f.

(A Pásztorok Jézus jászolyához vonulnak. Mind a négy Pásztor átadja az ajándékát: sajtot, báránykát, juhót, kecskét, sajtot.)

ÖREG PÁSZTOR:

Ó, te kicsi Jézus, hát, te azt érdemletted, hogy ebbe a kicsi városba neked helyet nem adnak, kénytelen voltál kimenni a nagy mezőségre!

PÁSZTOR:

Ó, te amit hoztunk...

Ó, te kicsi Jézus! Ilyen szép kerek sajtot...

Nem köll sokat szomorkodni, amit hoztunk, azt oda köll adni!

Ó, te kicsi Jézus, szegény pásztor vagyok, Ezt a szép kerek sajtot [...], amit én neked adok.

PÁSZTOR:

Ó, te kicsi Jézus, ebbe a hideg havasba, de egy szép készített báránbőrt, olyan szépet adok, hogy...

IFJÚ PÁSZTOR:

Ó, te kicsi Jézus, ebbe a nagy hidegbe..., vedd ezt a szép, fehér juhocskát, melyet az este fogtam, kérlek, vedd jó képpen, amit én neked hoztam!

ÖREG PÁSZTOR:

Ó, te kicsi Jézus! Menny és föld Teremtője. Én a többiek közt a legöregebb vagyok... nem kaphatok, és amellet... tejet, sonkát, fekete kecskét adok... sokat nem komédiázok...

KÖZÖSEN ÉNEKLIK:

Pász-to-rok, pász-to-rok, ör-ven-dez-ve,
 Si-jet-nek Jé-zus-hoz Bet-le-hem-be,
 Kö-szön-tést mon-da-nak a Kis-ded-nek,
 Ki vált-sá-got ho-zott em-be-rek-nek. T.f.

2. Angyalok szózata minket is hív,
Értse meg ezt tehát minden hív szív,
A kiseded Jézuskát mi is áldjuk,
Mint a hív pásztorok, magasztaljuk.
3. Üdvözlégy, kis Jézus, reménységünk,
Aki ma váltságot hoztál nekünk,
Meghoztad az igaz hit világát,
Megnyitád Szent Atyád mennyországát.
4. Dicsőség, imádás az Atyának,
Érettünk született Szent Fiának,
És a vigasztaló Szentléleknek,
Szentháromságban az egy Istennek!

SZŰZ MÁRIA

Köszönöm, pásztorok, áldjon meg tikteket a mindenható Isten!

(A Pásztorok mókáznak, zsugát akarnak fújni a Jézuskának.)

IFJÚ PÁSZTOR:

Ó, te jó volna nekünk egy párostánc. Egy zsuga? [...]

PÁSZTOR:

Mit mondasz? Zsuga? Mit, mit? Egy zsugát? [...]

ÖREG PÁSZTOR

Na, fújok neked egy zsugát!

KÖZÖSEN ÉNEKLIK:

Di - cső - ség menny-ben az Is - ten - nek!
 Az an - gya - li se - re - gék
 Ví - gan így é - ne - kél - nek:
 Di - cső - ség, di - cső - ség Is - ten - nek! T.f.

2. Béke^ség földön az embernek,
 Béke^ség földön az embernek!
 Kit az igaz szeretet a kis Jézushoz vezet:
 Béke^ség, béke^ség embernek!
3. Dicsérj^ük a szent angyalokkal,
 Imádjuk a hív pásztorokkal,
 Az isteni gyermeket, ki minket így szeretett,
 Dicsérj^ük, imádjuk és áldjuk!
4. Kis Jézus, ne vess meg bennünköt,
 Hallgasd meg buzgó kérésünköt.
 Jászsolyodnál fogadjuk, hogy a vétket elhagyjuk,
 Úr Jézus, hallgass meg, hallgass meg!

(A Pásztorok az adománygyűjtésről beszélgetnek.)

IFJÚ PÁSZTOR:

Ó, te mennyből leszállott kis Báránka,
 Sokszor kértem,

ÖREG PÁSZTOR:

Mindig azt hiszem...,
 Kedves, jó gyermekeim, jó barátaim! [...] Háromszázhusz esztendő^s vagyok,
 ... a mi Megváltónk...

KÖZÖSEN ÉNEKLIK:

Szü - le - té - sén Jé - zus - nak

Az an - gya - lok vi - gad - nak,

És kedv - vel é - ne - kel - nek:

Di - cső - ség egy Is - ten - nek! T.f.

2. A Szűz Jézust fogadá,
Szűz szüleje világra,
És szűzen megmarada,
És szűzen megmarada.	6. A Szűz Jézust fogadá,
Szűz szüleje világra,
És szűzen megmarada,
És szűzen megmarada.
3. Szent angyal mennyből hirdet
Pásztoroknak örömet,
Mely illet minden népet,
Hogy Megváltónk született.	7. Áldjad Üdvezítődet,
Becsüld nyert kegyelmedet,
Szenteled annak éltedet,
Ki úgy kedvel tégedet!
4. A Szűz Jézust fogadá,
Szűz szüleje világra,
És szűzen megmarada,
És szűzen megmarada.	8. A Szűz Jézust fogadá,
Szűz szüleje világra,
És szűzen megmarada,
És szűzen megmarada.
5. Örülj, emberi nemzet,
Üdvezítőnk érkezett,
S mivel Ádám vétkezett,
Krisztus kegyelmet szerzett.	

KIRÁLY:

Köszönöm meg hálával, akik itt tartották, csekély munkánkat meg nem unták.
 Ti pedig békében maradjatok,
 Jól, vígan mulassatok!
 Boldog karácsonyi ünnepeket és boldog újesztendőt kívánunk mindannyiuk-
 nak!

ZÁRÓÉNEK:

1. Im - már min - ket, jó gaz - da,
 Ha el - kül - desz ú - tunk - ra,
 Is - ten - nek ál - dá - sa
 száll - jon a há - zad - ra!

2. Egy - két kan - csó jó sör - rel,
 Be - szél - ges - sünk jó szív - vel,
 Hogy a tor - kunk ú - jul - jon,
 A szű - vünk is gyó - gyul - jon,
 Is - ten - nek ál - dá - sa
 száll - jon a há - zad - ra!

T.f.

A LÉSZPEDI BETLEHEMI SZOLGÁLAT KAPCSOLATAI MÁS MOLDVAI ÉS BUKOVINAI JÁTÉKOKKAL

Moldvából kevés betlehemes játékról tud a népzene gyűjtés. A csángómagyarok karácsony estéjén kolindáltak vagy korindáltak. Újévkor hejgettek, amit Klézse, Lujzikalagor és Gajcsána hagyománya urálásnak nevez. A nyugat-dunántúli regöléssel rokonítható.⁹

Domokos Pál Péter első moldvai gyűjtőútján, 1929-ben járt Ónfaván (Onyest, ma Onești). A betlehemesről így ír *A moldvai magyarság* című könyvében: „A karácsonyi ünnepeken a Székelyföldön szokásos Betlehemes-játék Onesten is megvan, Preszekár György 19 éves legény el is tudta mondani.”¹⁰ Az ónfalvi betlehemesben tizenegyen szerepeltek. Szerkezete hasonló a lészpedihez: a szálláskeresés jelenetével kezdődik, ahol a Király és a Szolga fogadja Máriát és Józsefet. A trunki és a lészpedi betlehemes szövegéhez hasonló frazeológiájú kifejezések és szóval-tások után az istállóba küldik a Szent Családot. Ezt követően azonnal énekel az angyal a Glóriával, majd pedig az Öregpásztor, a Meddüpásztor és a Fejőpásztor sajtocskával hódol a gyermek Jézus előtt. Zárásként a Király köszöni meg a csik-somlyói passiójátékok Epilogusának kifejezéseivel, hogy „Csekély munkánkot meg nem utáltatok, / kívánom, hogy mennyben legyen koronátok.” A záróének hasonlít a lészpedire.¹¹ Az ónfalvi betlehemes játék kilenc szereplőjének (Király, Szolga, József, Mária, Angyal, Első pásztor, Második pásztor, Öreg pásztor, Furulyás) játékát és dallamait Seres András és Szabó Csaba Ónfalván 1988-ban jegyezte fel a 78 esztendőes Mojsza Istvántól. Mojsza változatának szövege alig tér el Domokos Pál Péter 59 esztendővel korábbi gyűjtésétől és a bukovinai betlehemesek jellegzetes recitációs dallamfordulataival jelenítette meg Mária, József és az Angyal szerepét, amellet a *Mennyből az angyal...*, a *Dicsőség mennyben az Istennek...* és a *Pásztorok, keljünk fel...* kezdetű strofikus népekeket illesztette be a játékba, a cselekménynek megfelelő helyre.¹²

Domokos Pál Péter második moldvai gyűjtőútján, 1932-ben Laczkó Lászlóval jutott el Trunk (Galbeni) községbe,¹³ amely Bogdánfalva (Valea Seacă) egyik fi-

⁹ Kallós 1968. 42–43.; Csoma 1988. 130–134.

¹⁰ Domokos 2001. 162. Egy karácsonykor előadott diákszínarabban feljegyezte: „Az egyébként jóindulatú öreg kántor Onest „nemzeti háza”-ban az elemistákkal szép sikerrel előadatta a „Megkerült gyermek” című pásztorjátékot, csupán – felsőbb parancsra – az egész román nyelvre fordította.” (Domokos 2001. 163.)

¹¹ Az *onesti Betlehemes-játék* szövegét közzétette: Domokos 2001. 450–453.

¹² Közzétette: Seres–Szabó é. n. [1991], 53–60. nr. 24.

¹³ Részletes adatokkal, szöveg- és dallamközléssel: Domokos 1981.

liája volt. Trunkkal kapcsolatban írja Domokos Pál Péter: „Gálbenben máskülönb töredékes szövegű betlehemes-játékot is találtam, s Páncél János szája után le is írtam.”¹⁴ Veress Sándor *Moldvai gyűjtés* című könyvében látott napvilágot elsőként, majd pedig Berlász Melinda és Szalay Olga sajtó alá rendezésében 1989-ben.¹⁵ A trunki betlehemes szereplői: Király, Királyszolga, Szent József, Szűz Mária, Angyal, Fejőpásztor, Öregpásztor, Kispásztor. Első jelenete a szálláskeresés szcénája szófordulataiban, szinte pontos szöveg szerinti hűségben követi a bukovinai Hadikfalva karácsonyi játékát.¹⁶ A Király, a Királyszolga és Szent József párbeszéde, valamint Mária itt énekelt versszaka teljesen egyezik a lészpedi variánszal. A trunki és a lészpedi betlehemest összevetve megegyezik a cselekmény sorrendje is: a Király beköszöntője, Mária és József szálláskeresése a Király és a Királyszolga házánál, az angyal híradása a pásztoroknak, a pásztorok hódolata Jézus előtt Betlehemben (offerálás), végül Szűz Mária köszönő versszaka és a Király búcsúzó, egyben áldáskérő szavai zárják a színdarabot. A lészpedi változatban az említett szálláskeresés teljes jelenete mellett az Öregpásztor, a Fejőpásztor és a Kispásztor szavai egyezhetnek – a feltételes módot az indokolja, hogy az 1993-as győri felvételen a pásztorok szava nagyon nehezen érthető, pontos lejegyzése ezért lehetetlen.

Alapvető különbségek a trunki és a lészpedi betlehemes között:

1. A zsuga eljárásának javaslata Lészpeden elhangzik a pásztorok ajkáról, de az ónfalvi és a trunki variánsban nem.
2. A trunki betlehemes játék részeként, irodalom- és zenetörténeti szempontból csak 17. századi eredetű népelemek hangoznak el. A lészpedi betlehemesben az alábbi népelemek közül egyik sem szerepel:
 - a) az Angyal ajkáról a *Dicsőség mennyben Istennek...*,
 - b) Mária ajkáról énekelve szólt Trunkban,¹⁷ amely prózában és átírt szöveggel hangzott el Lészpeden: *Ó, emberi nemzet, indulj vigasságra...*,

¹⁴ Domokos 2001. 182.

¹⁵ Veress 1989. 285–295. A jelmezes játékról készített fekete-fehér fényképek a 418–420. oldalon (nr. 62–64.) láthatók.

¹⁶ Bukovinai székely betlehemes játékokat tett közzé: MNT II, 1953. erdélyi típus Kászontújfaluból (nr. 353); a bukovinai Józseffalva szálláskereső betlehemese: nr. 354; Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyar Népzene 2 – Hungarian Folk Music 2*, lemezsorozat, IV/A; Paksa 2004. 18–24, nr. 6.; Tari 2006.; Kóka 2008. Csíki példák: Székely é. n. [1997]. 106–120., 265–334. Szövegében Istensegítsről Hidasra telepített székelyek betlehemes játéka hallható egy 1948-ban készített felvételen: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/10643/?t=00%3A15%3A58#record-129310>

¹⁷ A trunki változatot gyűjtötte Veress Sándor 1930 júliusában, énekelte Páncél János; kiadta: Veress 1930. nr. 100. (Dallamtípusa: Íme, midőn mindenek bírsággal hívatnak... / Siralmas ez világ nekünk, bűnösöknek... Lásd: Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979. F/11.)

- c) a *Csordapásztorok* egyik strófájaként ugyancsak Szűz Mária énekel a trunki variánsban: *Serkenj fel, fiam, pásztorok eljöttek...*,
 d) végül pedig az összes szereplő a *Krisztus Jézus született, örvendezzünk...* népénekkal zárja Trunkban a betlehemeset.¹⁸
3. A lézpedi betlehemes játék irodalom- és zenetörténeti szempontból a 16–19. századból származó népénekeket énekelte:
- a) Legősibb tétele a késő középkori eredetű, rekordáló, dramatikus szerkezet, jellegzetesen magyar sajátosságokkal bíró népének, a *Csordapásztorok*,¹⁹ melynek 1., 2. és a *Menjünk csak el bé...* versszaka hangzik el, az eredetileg Mária ajkára adott *Serkenj fel, fiam...* kezdetű strófa itt közösen hangzik. A versszakok – az erdélyi változatokhoz hasonlóan – öt sorból állnak (az 5. sor a 4. megismétlése) és dór hangnemben hangoznak el, de kevésbé díszített, mint pl. az ugyancsak a madéfalvi veszedelem után alapított Pusztina dallamvariánsa.
- b) Az *In natali Domini* kezdetű késő középkori kanció népi változataként ismert *Születésén Jézusnak...* népének dallama 17. századi,²⁰ amelyet minden bizonnyal a Kájoni *Cantionale* 3. kiadásából (Andrási Rafael: *Keresztény Kátholikusok Egyházi Énekeskönyve*, Csíksomlyó, 1805) ismertek a lézpediek.
- c) A csíksomlyói Kájoni *Cantionale* mindhárom kiadásából a *Kelj fel, keresztény lélek...* kezdetű népének²¹ mind az öt versszaka vezeti be a játékot. Melódiája a szintén 17. századi *Dum Virgo vagientem...* dallamcsalád tagja.²²
- d) Az Angyal a *Mennyből az angyal...* kezdetű, elsőként a *Patai Graduale* lapjain 1663-ban lejegyzett népénekekkel adja hírül Jézus születését.²³ Dallama és 2/4-es ritmusa lézpedi variáns. Szövegét minden bizonnyal a Kájoni *Cantionale* 3. kiadásából vagy a Baka-énekeskönyvből (1921, 133.) merítették.

¹⁸ A trunki betlehemes népénekeit közölte: Veress 1989. nr. 46., 100. 116. 113.

¹⁹ Zenei elemzését lásd: Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979. II/1. Nyolc hangzó forrás Lézpedről: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJkcz9yZGFwXHUwMGUxc3p0b3JvayBsXHUwMGU5c3pwZWQifQ>

²⁰ Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979. F/9a. 1978-as és 1993-as lézpedi gyűjtésből hallható: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzelc1MDBmY2xldFw1MDBBIOXNcdyTAwZThuIGpzdTAwZTl6dXNuYWwifQ>

²¹ Domokos 1979. 313. nr. 140.

²² Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979. II/155. Domokos Pál Péter Egyházaskozárra települt lézpediektől 1961-ben gyűjtötte, hallható: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/5405/?t=00%3A06%3A08#record-33624>

²³ Domokos–Paksa 2016. 202–203. nr. 124.

- e) Az elsőként a *Koncz Gábor-énekeskönyv* (1771) lapjain olvasható, igen népszerűvé vált *Pásztorok, keljünk fel...* népének első versszaka a lészpedi betlehemesben egyezik a Kájoni *Cantionale* 3., 1805-ös kiadásának (48. oldal) szövegével, a többi strófa a Baka János csíkszentmártoni kántortanító által szerkesztett és elsőként 1921-ben kiadott *Erdélyegyházmegyei Énekeskönyv* 135. lapján olvasható.²⁴
- f) Az *Ó, ember gondolkodjál...* kezdetű népének szövegforrása még további kutatásra vár, az ismert énekeskönyvekben nem található. Csíki és gyimesi hagyományban lelte fel a népzene kutatás.²⁵
- g) A 19. század énekeihez tartozó tételeket soroljuk, amelyek elsőként a Tárkányi Béla – Zsasskovszky Ferenc és Endre szerkesztette, Egerben 1855-ben, majd 1874-ben kiadott *Katholikus Egyházi Énektár* nyomán terjedtek el és egyúttal az említett erdélyi ún. Baka-énekeskönyvben is olvashatók:
- i. *Dicsőség mennyben az Istennek...* Simon Jukundián csíksomlyói ferences karnagy, orgonista és énekszerző költeménye az 1850-es évekből (Tárkányi–Zsasskovszky 1874, nr. 105; Baka 1921, 126.).
 - ii. *Ne féljetek pásztorok, pásztorok, örömet hirdetek...* A Tárkányi–Zsasskovszky-énektár (Eger, 1874, nr. 109.) és a Baka-énekeskönyv (1921, 140.) nyomán elterjedt népének, a lészpedi betlehemesben az Angyal ezzel az énekkel bátorítja a fénytől megrémült pásztorokat.²⁶
 - iii. *Pásztorok, pásztorok örvendezve...* ugyancsak a Tárkányi–Zsasskovszky-énektár (Eger, 1874, nr. 112.) és a Baka-gyűjtemény (1921, 143.) nyomán terjedt el, lészpedi változatának ritmusa egyedi jellegzetességet hordoz.

A lészpedi betlehemi szolgálatról elmondható, hogy a csángóföldi három ismert betlehemes játék (Ónfalva, Trunk és Lészped) – a történeti betlehemes játékokkal összevetve – nem tartalmaz Paradicsom- és Háromkirály-jelenetet, de teljes formában megtalálható a betlehemi szálláskeresés, az angyal megjelenése a puszán és a pásztorhódolat szcénája. Ezeket a szcénákat a történeti betlehemes

²⁴ Szöveg- és dallamforrásait sorolja: Domokos–Paksa 2016. 170–171. nr. 96. 93 hangzó példa: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJwXHUwMGUxc3p0b3Jvaywga2Vsalx1MDBmY25rIGZlbCJ9>

²⁵ Hangzó példák Csíkszépvízről, Ditróról (Gyergyószék) és Gyimesközéplokról: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJcdTAwZjMsIGVrYmVjLCBnb25kb2xr3p6XHUwMGUxbCBtZWcifQ>

²⁶ Számos hangzó példa az egész magyar nyelvterületről: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJuc25rIGZlbCJ9>

játékok is tartalmazzák. A nógrádi Ecseg játéka (1984, 1690) mellett Kolozsvárról két unitárius betlehemes és a minorita Kanta-Kézdivásárhely latin nyelvű, hexameterben írt, 1732 előtt keletkezett karácsonyi játéka tár elénk megható szépségű szálláskeresés-jelenetet. A pásztorok offerálása szinte mindegyik 1800 előtt keletkezett iskolai karácsonyi játékokban szerepel. De egyikről sem feltételezhető, hogy közvetlenül hatottak a moldvai népi betlehemes játékokra, inkább színház- és lalkiségtörténeti, szcenikai előzménynek, az iskolakultúrához köthető és földrajzi közelségben is kimutatható előzménynek, forrásvidéknek, mintának tekinthetők. A *Csordapásztorok...* kezdetű dramatikus népének már a 18. század óta (lásd: Pannonhalma, a rábaközi Dör és Jászfényszaru betlehemesét) szerves alkotórésze az iskolamesterek karácsonyi játékaiknak.²⁷

A fentiekben közzétett lészpedi *betlehemes szolgálat* szövege, jelenetrendje és dallama a székelyföldi, szorosabban a Moldvához közelebb fekvő bukovinai betlehemesek típusába tartozik. A kézdialmási (Háromszék vármegye) betlehemessel a szálláskeresés jelenete és Szűz Mária köszönő szavai egyeznek a jelenetek sorrendjével együtt.²⁸ Az udvarhelyszéki Lövete²⁹ és Szentegyházásfalu³⁰ betlehemes játéka jeleneteinek rendjében és tartalmában (szálláskeresés, angyalok és pásztorok, pásztor-offerálás) rokonítható a moldvai szövegekkel, de szövegükben más szófordulatokkal fejezik ki ugyanazt az esszenciát. Ugyancsak a földrajzi közelség, valamint a csíksomlyói ferenceseknek a moldvai csángómagyarok hitéletére tett jelentős hatása lehet a magyarázata annak, hogy a betlehemesben elsősorban a be-köszönés (... *nem azért jöttünk, hogy históriázzunk vagy játékos kedvet indítsunk...*) és az elköszönés frazeológiájában érezhető a 18. századi csíksomlyói ferences misztériumdrámák, elsősorban passiójátékok hatása.³¹ A lészpedi betlehemesben viszont egy-egy mondatra korlátozódik a pásztorok mókázása. A székelyföldi és bukovinai példákkal ellentétben hangszeres muzsika nincsen a játékban, csak zsuka vagy zsuga névalakkal emlegetik a hangszeres zenét. A lészpedi változatban nem szólal meg Mária és József – a székelyföldi és a bukovinai variánsokból ismert – jellegzetes recitációja. Az Angyal a Gloria kezdő sorát a VIII. gregorián (De Angelis) miséből kölcsönzi és nem recitál, hanem a 17. századi *Mennyből az an-*

²⁷ A felsorolt 17–18. századi betlehemesek Kilián István munkájaként és elemzésével láttak napvilágot: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai Magyarországon...*, 2017.

²⁸ Gyűjtötte és elemzéssel közzétette: Kővári 2000/2001. 31–48.

²⁹ Gyűjtötte és dallamaival közzétette: Volly 1938. 3–24. Szöveges kiadás: „*hanem vagyok Úristen követje...*” 2009. 340–362.

³⁰ Gyűjtötte és kiadta: Molnár 1987. 922–931.; Molnár 1988. 27–37.

³¹ Csíksomlyói passiójátékok kritikai kiadása: RMDE XVIII. század 6/1–3. Elemzése: Medgyesy S. 2009.

gyal... népéneket, továbbá a 19. századi *Ne féljetek pásztorok, pásztorok...* kezdetű strofikus népéneket zengedezi, amikor meghirdeti a pásztoroknak Jézus születése örömhírét. A lézpedi és a trunki betlehemes szövege között a szálláskeresés és a pásztorhódolat szavai egyeznek. Dallamában a lézpedi változat a csíksomlyói Ká-joni *Cantionale* első (1676) és második (1719) kiadásában megtalálható, annak nyomán folklorizálódott tételek (*Csordapásztorok...*, *Születésén Jézusnak...*, *Kelj fel, keresztény lélek...*) mellett többségében új stílusú, 18–19. századi pásztoréne-keket is megszólaltat. Az új stílusú népénekek helybéli forrása a Baka János szer-kesztette *Erdélyegyházmegyei Énekeskönyv* (1921) lehetett.³²

A lézpedi betlehemes játékot minden bizonytalansággal székelyföldi és bukovinai minták alapján állította össze egy eddig ismeretlen tanító vagy kántor. Keletke-zésében felvetődik az 1861-ben megalakult, a moldvai katolikus vallásgyakorlat fenntartását a II. világháború végéig ápoló Szent László Társulat hatása is.³³ Az nem bizonyítható, hogy a madéfalvi veszedelem (1764) után kitelepült székelyek vitték magukkal a csíksomlyói misztériumjátás hatására a betlehemes játék szö-vegét, mint saját kincset Moldvába és őrizték meg a kitelepedés után alapított Lé-szped községben egészen az 1990-es évekig. Az 1993-as betlehemes előadás kapcsán az 1989-es fordulat után keletkezett, hiteles forrásból táplálkozó felele-venítésre gyanakodunk. Kívánom, hogy a technikai nehézségekkel küzdő felvé-telekből készült fenti kiadás mielőbb élőben is újra megszólalhasson szülőföldjén, Lé-szpeden!

IRODALOM

A karácsonyi ünnepkör színjátékai Magyarországon (11–18. század) (2017). A ma-gyar, latin és német nyelvű forrásokat feltárta, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: Kilián István. A kötetet szerkesztette, lektorálta és az előszót írta: Med-gyesy S. Norbert. A zenei vonatkozásokat feltárta és közreadja: Kővári Réka. A szlovák nyelvű forrásokat feltárta és közreadja: Kovács Eszter. Budapest, Ráció Kiadó.

BAKA János (1921): *Erdélyegyházmegyei énekeskönyv a római kántorok, a nép és if-júság használatára*. Gyergyószentmiklós és Gyulafehérvár, 1921. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/15600/15681/15681.pdf>

³² A betlehemes játékok énekeit zenei szempontból elemzi: Schram 1957. 461–501.; Paksa 2017. 53–80.

³³ A Szent László Társulat történetéről: Farkas 2008. 459–477.

- CSOMA Gergely (1988): *Moldvai csángó magyarok*. Utószó: Domokos Pál Péter. Budapest, Corvina Kiadó.
- DEMETER Júlia – PINTÉR Márta Zsuzsanna (2021, szerk.): *Ferences iskoladrámák II. – Csíksomlyói passiójátékok, 1740–1750. (RMDE XVIII. század, 6/2.)*
S. a. r. Demeter Júlia – Kilián István – Medgyesy S. Norbert – Pintér Márta Zsuzsanna – Kővári Réka – Miskei Antal. Budapest, Balassi Kiadó.
- DEMETER Júlia – PINTÉR Márta Zsuzsanna (2021, szerk.): *Ferences iskoladrámák III. – Csíksomlyói passiójátékok, 1751–1762. (RMDE XVIII. század, 6/3.)*
S. a. r. Demeter Júlia – Kilián István – Medgyesy S. Norbert – Pintér Márta Zsuzsanna – Kővári Réka – Miskei Antal. Budapest, Balassi Kiadó.
- DOMOKOS Mária – PAKSA Katalin (2016): *„Vígssággal zeng Parnassusnak magas teteje” 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány*. Budapest, Akadémiai Kiadó – MTA BTK Zenetudományi Intézet.
- DOMOKOS Pál Péter (1979): *„...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájoni János: Cationale Catholicum*. Petrás Incze János: Tudósítások. Budapest, Szent István Társulat.
(1981): *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal. Népdalok, népmesék, népszokások, eredetmondák a magyar nyelvterület legkeletibb részéről*. Budapest, Szent István Társulat.
(2001) *A moldvai magyarság*. Budapest, Fekete Sas Kiadó.
- FARKAS Annamária (2008): *A Szent László Társulat története*. In: „Vállal magasb mindeneknél” A Szent László-herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai. Győr, 2007. június 25–27. A kötet tartalma megegyezik az Arrabona Múzeumi Közlemények 46/1. 2008. számával. Medgyesy-Schmikli Norbert – Székely Zoltán (szerk.). Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 459–477.
(2009): *„...hanem vagyok Úristen követje...” A téli ünnepkör dramatikus szokásaiból – Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei*. Dr. Tömöry Márta (szerk.). Budapest, Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/09000/09016/09016.pdf>
- JAKAB Gábor (2003, 2004): Beszélgetés a 75 esztendő P. Jáki Sándor Teodóz bencés atyával, akinek megadatott, hogy annyi esztendő legyen, mint ahányszor meglátogatta Moldvában a csángómagyar testvéreket. *Magyar Egyházzene*, XI. évf. 2–3. sz. 279–300.
- JÁKI Sándor Teodóz (1997, 1998): A csángóföldi „Boldogasszony Anyánk”. *Magyar Egyházzene*, V. évf. 1. sz. 15–18.
(2002, 2007): *Csángókról, igaz tudósítások*. Budapest, Való Világ Alapítvány.
(2004): *Jáki Sándor Teodóz énekel és tanít*. Győr, Magyar Kultúra Kiadó. (HCD 295)

- (2017): „*Kelj fel, keresztény lélek*” *Népénekek, imák Jáki Teodóz gyűjtéséből.* Domokos Mária – Németh István (szerk.). Győr, Magyar Kultúra Kiadó Kft. (Kísérőfüzettel ellátott CD-kiadás.)
- KALLÓS Zoltán (1968): Hejgetés Moldvában. *Művelődés*, XXI. évf. 12. sz. 42–43. Világhálón: https://muvelodes.net/emlek-lapok/hejgetes-moldovaban?fbclid=IwAR07zRb_PZrSE6FJTPK_vpgIxRjc7z-SWO_EiYkbrJZknsr05mGp6TIQUs
- KÁJONI Cantionale, 3. kiadás (1805): *A Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve, mellyel Egész Esztendő által Vasárnapokon, Ünnepeken, Temetéseken, és más áitatoságokon szoktanak élni, És a' melly Először Serafcus Sz. Ferentz Szerzetéből való P. F. Kájoni János Szorgalmatos munkájával egybe szedettvén, és világosságra botsáttatván, Az után 1719ben ugyan azon Szerzetbéli P. FD. Balás Ágoston által. Sok jobbitásokkal újjonon ki adattatván, Most Harmadszor, ugyan azon Szerzetbéli P. F. András Rafael által Újj rendbe szedettvett és különös Királlyi, Tsászar Kegyelem, s' Püspöki engedelem mellet ki nyomtattatott. A Csik Somlyai Klastrom Betüivel.*
- KÓKA Rozália (2008): *Hadikfalvi betlehemes.* Budapest, Fekete Sas Kiadó.
- KÖVÁRI Réka (2000/2001): A kézdialmás betlehem-játék. *Magyar Egyházzene*, VIII. évf. 1. sz. 31–48.
- LANTOSNÉ IMRE Mária (2014): P. Jáki Sándor Teodóz OSB – a vallásos népelet kutatója. In: Cs. Varga István (szerk.): *A Vándorapostol. Jáki Sándor Teodóz OSB emlékezete.* Győr, Arrabona-Art Bt–Szent Mór Bencés Perjelség, 137–144.
- MEDGYESY S. Norbert (2009): *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere.* Piliscsaba–Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK – Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány. (Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria – Magyar Ferences Források 5. — PPKE BTK Művelődéstörténeti Műhely, Monográfiák 1.) Világhálón olvasható és letölthető: <https://edok.gyorkonyvtar.hu:443/hu/book/-/record/kkmk3007969>
- (2014): Jáki Sándor Teodóz OSB (1929–2013) életrajza és bibliográfiája. In: Cs. Varga István (szerk.): *A Vándorapostol. Jáki Sándor Teodóz OSB emlékezete.* Győr, Arrabona-Art Bt.–Szent Mór Bencés Perjelség, 312–368.
- MNT II. (1953): *A Magyar Népzene Tára II. Jeles Napok.* Bartók Béla – Kodály Zoltán (szerk.). S. a. r. Kerényi György. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MOLNÁR Johanna (1987, 1988): *Szentegyházaskfalusi „angyal-betlehemes”.* Vigilia, LII (1987), 12. szám, 922–931; Vigilia, LIII (1988), 1. szám, 27–37. Letölthető: https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1987_12_facsimile.pdf#page=44 és https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1988_01_facsimile.pdf#page=29

- PAKSA Katalin (2004): *Karácsony, húsvét, pünkösd a zenei néphagyományban: Bálint Sándor születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (A lemez száma: AKKCD 13/2004.)
- (2017): Betlehemes játékaink dalkészletének újdonságai a 18. században. In: Szacsvai Kim Katalin (szerk.): *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 53–80. (Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez 2.)
- PINTÉR Márta Zsuzsanna – DEMETER Júlia – KILIÁN István (2009, szerk.): *Ferences iskoladrámák I. – Csíksomlyói passiójátékok, 1721–1741. (RMDE XVIII. század, 6/1.)* Budapest, Argumentum.
- SCHRAM Ferenc (1957) Adalékok betlehemes-játékaink dallamainak eredetéhez. In: Szabolcsi Bence – Bartha Dénes (szerk.): *Zenetudományi tanulmányok Kodály Zoltán 75. születésnapjára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 461–501.
- SERES András – SZABÓ Csaba (é. n. [1991]; 2013): *Csángómagyar daloskönyv. Moldova 1972–1988*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó.
- SZENDREI Janka – DOBSZAY László – RAJECZKY Benjamin (1979): *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZÉKELY László (é. n. [1997]): *Csíki ábítat. A csíki székelyek vallási néprajza*. Budapest, Szent István Társulat.
- TARI Lujza (2006): *Bukovinai székely betlehemesek*. CD-ROM. Budapest, Arcanum.
- VERESS Sándor (1930, 1989): *Moldvai gyűjtés*. Gyűjtötte: Veress Sándor. (Berlász Melinda – Szalay Olga szerk.) Budapest, Múzsák Kiadó. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI.)
- VOLLY István (1938): *Népi játékok II., Betlehemes – Bölcsöske – Háromkirály*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

*Domokos Pál Péter, Jáki Sándor Teodóz és Szelid Veronika, 1991
(Szent Mór Bencés Perjelség, Győr)*

*Domokos Pál Péter és Jáki Sándor Teodóz, Szent István Bazilika, Budapest, 1991
(Szent Mór Bencés Perjelség, Győr)*